ΑΝΤΩΝΗ ΜΑΝΙΤΑΚΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΝΟΜΙΚΗΣ Α.Π.Θ.

Η ΕΥΚΟΛΗ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΔΥΣΕΦΑΡΜΟΣΤΩΝ ΥΠΕΡΕΞΟΥΣΙΩΝ

Ανάτυπο από το περιοδικό
Αρμενοπουλος
Έτος 40 τεύχος 7

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1986

Μηνιαια νομικη επιθεωρηση

Αρμενοπουλος

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟΝ ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΟ ΣΥΛΛΟΓΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΕΤΑΙ ΑΠΟ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΟΠΤΕΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΟΥ Δ.Σ.Θ.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ: ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗΣ, ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΕΤΟΣ 40ο ΙΟΥΛΙΟΣ | ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ | ΤΕΥΧΟΣ 7

Η ΕΥΚΟΛΗ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΔΥΣΕΦΑΡΜΟΣΤΩΝ ΥΠΕΡΕΞΟΥΣΙΩΝ

Αντώνη Μανιτάκη, Καθηγητή Νομικής Α.Π.Θ.

Το πολιτικό κλίμα της αναθεώρησης

Η αναθεώρηση του Συντάγματος του 1975, η οποία εντελώς αιφνιδιαστικά και αναπάντεχα ξεκίνησε στις 9 Μαρτίου 1985 με απόφαση της κεντρικής επιτροπής του ΠΑΣΟΚ και κατάθεση στη Βουλή πρότασης αναθεώρησης 161 βουλευτών, ολοκληρώθηκε, ένα χρόνο ακριβώς αργότερα, με την ψήφιση του αναθεωρημένου κειμένου του Συντάγματος από την ΣΤ΄ Αναθεωρητική Βουλή στις 6 Μαρτίου 1986, και με τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως στις 14 Μαρτίου 1986.

Η διαδικασία της αναθεώρησης προκαλεί ήδη από μόνη της τρεις άξιες λόγου παρατηρήσεις: α) είναι η πρώτη φορά στην ελληνική συνταγματική ιστορία που διενεργείται αναθεώρηση με τήρηση των διαδικασιών που προβλέπει το ίδιο το Σύνταγμα, β) η αναθεώρηση περατώθηκε σε εξαιρετικά σύντομο χρονικό διάστημα, αν λάβει κανείς υπόψη του τις χρονοβόρες διαδικασίες του άρθρου 110 § 2, 3 και 4 Σ, και τέλος γ) η αναθεώρηση συντελέστηκε μέσα σε συνθήκες σχετικής συνταγματικής ομαλότητας, με εξαίρεση την πολιτική οξύτητα που επεκράτησε στην πρώτη φάση, η οποία, όπως αποδείχθηκε αργότερα, οφειλόταν κατά κύριο, αν όχι αποκλειστικό, λόγο στη διαδικασία εκλογής του νέου Προέδρου και όχι τόσο στην πρωτοβουλία ή στο περιεχόμενο της αναθεώρησης. Η μόνη ριζική διαφωνία που ανέκυψε αφορούσε την πρόταση αναθεώρησης του άρθρου 110 Σ, η οποία τελικά αποσύρθηκε μόλις εκδηλώθηκαν οι πρώτες πολιτικές αντιδράσεις και διατυπώθηκαν επιφυλάξεις σχετικά με τη συνταγματικότητά της.

Είναι αξιοσημείωτο πάντως το γεγονός ότι στις βουλευτικές εκλογές της 2ης Ιουνίου 1985 που μεσολάβησαν, το θέμα της αναθεώρησης λησμονήθηκε ή αγνοήθηκε σχεδόν απ' όλα τα κόμματα, παρόλο που η κίνηση της διαδικασίας της αναθεώρησης αποτέλεσε τον ένα από τους δυο λόγους πρόωρης διάλυσης της Βουλής. Στην περίοδο που επακολούθησε, η συζήτηση στη Βουλή διεξάχθηκε σε ήπιο σχετικά κλίμα, ενώ ελάχιστα ενδιαφέρθηκε γι' αυτήν η κοινή γνώμη.

Η αξιωματική αντιπολίτευση δημιούργησε γενικά την εντύπωση ότι έδινε περισσότερο μια μάχη για την τιμή των όπλων, παρά για να αποτρέψει ή μετριάσει έστω τα τεκταινόμενα: υπερασπίστηκε τις υπό αναθεώρηση διατάξεις και την ορθότητα των επιλογών του συντακτικού νομοθέτη του 1975, τόνισε τον περιστασιακό χαρακτήρα της αναθεώρησης, και περιορίστηκε να επισημάνει τους κινδύνους που εγκυμονεί για την ομαλή λειτουργία του πολιτεύματος η υπερενίσχυση της κυβέρνησης και της κυβερνητικής πλειοψηφίας. Κατά την άποψη της εισηγήτριας Άννας Ψαρούδα-Μπενάκη, η υπερενίσχυση αυτή θα μπορούσε «να αποβή ασύγκριτα πιο επικίνδυνη και καταλυτική για τη Δημοκρατία απ' ό,τι η όποια κακή χρήση των εξουσιών του απ' ένα Πρόεδρο της Δημοκρατίας». Η Νέα Δημοκρατία απεχώρησε από τη Βουλή και δεν έλαβε μέρος στην ψηφοφορία για λόγους όμως που δεν αφορούσαν το περιεχόμενο της αναθεώρησης, αλλά τη διαδικασία έγκρισής της.

Ως προς το ΚΚΕ, ενώ στην πρώτη φάση έκανε με τη θετική του ψήφο δυνατή την αναθεώρηση των διατάξεων που κατοχύρωναν τις υπερεξουσίες του Προέδρου και προσέδιδαν στο πολίτευμα αυταρχικό χαρακτήρα, στη δεύτερη φάση, αφού επανέλαβε την αρχική του καταγγελία για τον περιορισμένο χαρακτήρα της αναθεώρησης, επεσήμανε ότι με τις

προτεινόμενες τροποποιήσεις δεν κατοχυρώνεται επαρκώς η λαϊκή κυριαρχία και δεν επέρχονται οι αναγκαίες βελτιώσεις. Γι' αυτό καταψήφισε τέσσερα από τα πιο σημαντικά άρθρα και στο ψήφισμα για τη θέση σε ισχύ των αναθεωρητέων διατάξεων οι βουλευτές του δήλωσαν: «παρών».

Για τον αρχηγό της Δημοκρατικής Ανανέωσης Κ. Στεφανόπουλο, η αναθεώρηση ήταν «άκαιρος και άσκοπος κάτω από την καλύτερη διατύπωση και κάτω από τις λιγότερες υπόνοιες άσκοπος και άτυχος, κάτω δε από βαριές υπόνοιες, επικίνδυνη».

Επιφυλάξεις ως προς το περιεχόμενο ορισμένων συνταγματικών ρυθμίσεων διατύπωσε και ο εκπρόσωπος του ΚΚΕεσ, ο οποίος υπογράμμισε ότι με την αναθεώρηση, έτσι όπως έγινε, χάθηκε μια ευκαιρία να δημιουργηθεί Σύνταγμα που να ανταποκρίνεται στις σύγχρονες απαιτήσεις της ελληνικής κοινωνίας, αφού με τις αναθεωρημένες διατάξεις οι «υπερεξουσίες του Προέδρου μεταβιβάζονται έτσι ώστε να αποτελέσουν υπερεξουσίες της Κυβέρνησης».

Για τον εισηγητή της πλειοψηφίας Αν. Πεπονή, με την αναθεώρηση ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας «καθίσταται γνήσιος ρυθμιστής του πολιτεύματος χωρίς την ευθύνη πολιτικών πρωτοβουλιών, που να τον εμπλέκουν σε παραταξιακές αντιθέσεις, αλλά και με δυνατότητα ενεργού παρέμβασης, ή και πρωτοβουλίας, υπό προϋποθέσεις όμως καθορισμένες, οι οποίες την αποδεικνύουν αντικειμενικά αναγκαία για την αποτελεσματική λειτουργία του δημοκρατικού μας πολιτεύματος».

Θα πρέπει να σημειωθεί πάντως ότι οι συζητήσεις στη Βουλή δεν υπήρξαν ιδιαίτερα διαφωτιστικές ως προς το συγκεκριμένο περιεχόμενο και την σημασία των αναθεωρημένων διατάξεων. Οι αγορητές περιορίστηκαν σε γενικές και εν πολλοίς γνωστές παρατηρήσεις και σε διαπιστώσεις μεγάλης, ίσως, ιστορικής και πολιτικής σημασίας, περιορισμένης όμως ερμηνευτικής εμβέλειας.

Η αναθεώρηση πέρασε χωρίς να συναντήσει σοβαρές αντιστάσεις και χωρίς να προκαλέσει έντονες πολιτικές αντιπαραθέσεις. Πολύ πιο εύκολα απ' ό,τι θα περίμενε κανείς αν αναλογιστεί τις αντιδράσεις που είχαν προκαλέσει οι καταργούμενες υπερεξουσίες.

Η επικύρωση του κοινοβουλευτικού χαρακτήρα του πολιτεύματος

Το Σύνταγμα του 1975 αναθεωρήθηκε, λοιπόν, πριν προλάβει να γιορτάσει τη δέκατη επέτειο της γένεσής του, αποβάλλοντας οριστικά τα στοιχεία προεδρισμού που εμπεριείχε. Έχασε έτσι ένα μέρος του εαυτού του, κέρδισε όμως σίγουρα σε αντοχή και ικανότητα αποτελεσματικής επιβολής, αφού κατάφερε να γίνει απόδεκτό, αναθεωρημένο πλέον, από ένα μέρος των πάλαι ποτέ πολιτικών του αντιπάλων.

Η συνταγματική τάξη του 1975/86 εμφανίζεται πολιτικά πιο σταθερή από εκείνη του 1975, και βέβαια με ισχυρότερους τίτλους δημοκρατικής νομιμοποίησης. Η μεταπολιτευτική πολιτική εξουσία δεν κατάφερε μόνο να μετεξελιχθεί ομαλά και να εκσυγχρονιστεί, δημιούργησε ισχυρά νομιμοποιητικά ερείσματα, αφού με την αναθεώρηση διεύρυνε τη βάση της πολιτικής συναίνεσης που είχε ήδη κατακτήσει.

Δύο είναι τα βασικότερα χαρακτηριστικά της αναθεώρησης: α) ο περιορισμένος της χαρακτήρας· περιορίστηκε αποκλειστικά στην τροποποίηση των αρμοδιοτήτων του Προέδρου της Δημοκρατίας και δεν έθιξε τις σχέσεις των άλλων οργάνων του κράτους μεταξύ τους, ούτε τις σχέσεις κράτους και πολίτη, και β) ο επικυρωτικός, και κατά ένα μεγάλο μέρος ο συμβολικός της χαρακτήρας. Επικύρωσε μια συνταγματική πρακτική δέκα ολόκληρων χρόνων, εναρμονίζοντας τις αφηρημένες διατάξεις του Συντάγματος με μια κοινοβουλευτική πολιτική πραγματικότητα που είχε συναντήσει τη συναίνεση του συνόλου σχεδόν των πολιτικών δυνάμεων και εμφανιζόταν καλά εδραιωμένη.

Η αναθεώρηση του 1986 επιβεβαιώνει λοιπόν και τυπικά τον κοινοβουλευτικό χαρακτήρα του πολιτεύματος. Η προεξάρχουσα θέση του Πρωθυπουργού μέσα στο πολίτευμα, η πολιτική παντοδυναμία της κυβερνητικής πλειοψηφίας και η αντίστοιχη πολιτική αποδυνάμωση του αρχηγού του κράτους είχαν επιβληθεί στην πράξη αρκετά πριν έρθει και τις επιβραβεύσει ο συντακτικός νομοθέτης του 1986.

Η υποτιθέμενη ή αναμενόμενη αναμέτρηση ανάμεσα στους δύο πόλους της εκτελεστικής εξουσίας είχε κριθεί ήδη υπέρ του Πρωθυπουργού, πριν ο αρχηγός της εκτελεστικής εξουσίας αισθανθεί την ανάγκη να παραιτηθεί το Μάρτιο του 1985 από το αξίωμα λίγο πριν λήξει η θητεία του, χολωμένος μεταξύ των άλλων και γιατί η κυβερνητική πλειοψηφία και ο αρχηγός της αποφάσισαν ξαφνικά να μην προτείνουν την επανεκλογή του στο αξίωμα. Η παραίτηση εκείνη ήταν ένα ακόμη δείγμα της πολιτικής αδυναμίας του αρχηγού του κράτους να αντιταχθεί στη θέληση μιας πανίσχυρης και πειθαρχημένης κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας. Συμβολίζει την πολιτική απονεύρωση του άλλοτε ισχυρότατου αυτού κέντρου εξουσίας και τη σταδιακή του αποστέρηση από ουσιαστικές αρμοδιότητες. Δείχνει τέλος την εξάρτηση του Προέδρου της Δημοκρατίας, τόσο για την εκλογή του όσο και για την επανεκλογή του, από τα κόμματα.

Δεν υπάρχει πλέον καμία αμφιβολία ως προς το νομικό χαρακτηρισμό του πολιτεύματος. Οι αμφισβητήσεις που είχαν εγερθεί κατά την εγκαθίδρυση και δεκάχρονη λειτουργία του έχουν απλώς ιστορικό και ακαδημαϊκό χαρακτήρα: το κυβερνητικό σύστημα που καθιερώνει το Σύνταγμα του 1975/1986 είναι το κοινοβουλευτικό και μάλιστα στη μονιστική του μορφή και συμπίπτει μ' αυτό που είχε καθιερώσει η δεκάχρονη συνταγματική πρακτική. Για να χρησιμοποιήσουμε μια χαρακτηριστική φράση του εισηγητή της πλειοψηφίας, ο τόπος αποκτά «ένα ατόφιο, ένα ακαίριο κοινοβουλευτικό σύστημα».

Αυτό που διακρίνει το σύστημα αυτό και το ξεχωρίζει από το ημιπροεδρικό ή το προεδρικό, είναι η

εξάρτηση της κυβέρνησης από την εμπιστοσύνη της Βουλής. Η εμπιστοσύνη αυτή είναι το αναγκαίο και επαρκές προσόν για το διορισμό και την παραμονή της στην εξουσία και δεν απαιτείται (όπως στο δυαδικό κοινοβουλευτικό σύστημα, ή στο σύστημα κοινοβουλευτικού προεδρισμού τύπου Πορτογαλλίας ή στο ημιπροεδρικό τύπου Γαλλίας) και η εμπιστοσύνη του αρχηγού του κράτους του οποίου ο ρόλος είναι καθαρά ρυθμιστικός. Άμεση συνέπεια και γνώρισμα του συστήματος αυτού είναι ακόμη ότι η κυβέρνηση είναι εκείνη που έχει αποκλειστικά την ευθύνη διαμόρφωσης και άσκησης της γενικής πολιτικής της χώρας.

Ο συμβολικός χαρακτήρας της αναθεώρησης και η ιδεολογική ιδίως χρήση της από τους πρωταγωνιστές της αποδεικνύονται και από το γεγονός ότι το νέο αναθεωρημένο Σύνταγμα δεν επέφερε ούτε πρόκειται να επιφέρει καμμιά ουσιαστική αλλαγή, άμεσα τουλάχιστον ορατή στον τρόπο διάρθρωσης και άσκησης της πολιτικής εξουσίας. Προεδρική και κυβερνητική εξουσία θα εξακολουθούν να ασκούνται καθημερινά όπως και πριν.

Τα όρια της ρυθμιστικής αρμοδιότητας του ΠτΔ και ο ρόλος των κομμάτων

Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας θα περιοριστεί, με άλλα λόγια, στην άσκηση ονομαστικών και συμβολικού χαρακτήρα αρμοδιοτήτων και θα ασκεί μέσα σε καθορισμένα πλαίσια τις ρυθμιστικές αρμοδιότητες που του αναθέτει το Σύνταγμα του 1975/1986. Η συνταγματική μεταρρύθμιση του επιβάλλει να ενεργεί πριν απ' όλα ως σύμβολο της κρατικής ενότητας και συνέχειας, ενώ η ίδια του έχει μειώσει μέχρις εκμηδενισμού την εγγυητική του λειτουργία, τη λειτουργία του εγγυητή της ομαλής λειτουργίας του πολιτεύματος, Με τις τροποποιήσεις που έγιναν στο άρθρο 48 είναι αμφίβολο αν νομιμοποιείται να λειτουργήσει και ως όργανο εφεδρείας, ως τελευταίο καταφύγιο σε στιγμές κρίσης και αποσύνθεσης του κράτους. Δεν διαθέτει εξάλλου ούτε τις τυπικές πλέον δυνατότητες να μεταβληθεί σε πρωταγωνιστή των πολιτικών εξελίξεων, ή να συμμετάσχει έστω και έμμεσα στη διαμόρφωση της γενικής πολιτικής της χώρας. Στο σημείο αυτό υπάρχει μια ουσιώδης διαφορά από το προισχύσαν Σύνταγμα.

Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι ο ρόλος του Προέδρου της Δημοκρατίας είναι κατά το νέο Σύνταγμα διακοσμητικός και διεκπεραιωτικός. Όσο και αν οι ρυθμιστικές αρμοδιότητες και πιο συγκεκριμένα οι αρμοδιότητες διορισμού της κυβέρνησης και διάλυσης της Βουλής, είναι αυστηρά οριοθετημένες, απομένουν ωστόσο αρκετά περιθώρια δράσης με πρωτοβουλία και ανάπτυξης ενός διαμεσολαβητικού ρόλου ανάμεσα στις ανταγωνιζόμενες πολιτικές δυνάμεις. Ο υπερκομματικός χαρακτήρας του θεσμού του επιτρέπει εξάλλου να παρεμβαίνει κατευναστικά στις πολιτικές διαφορές που αναφύονται υποδεικνύοντας τις θεσμικές διεξόδους που το Σύνταγμα διαγράφει.

Τα όρια της ρυθμιστικής αρμοδιότητας του αρχηγού του κράτους σε κάθε χώρα, ο περισσότερο ή λιγότερο ρυθμιστικός ρόλος του, είναι άλλωστε και συνάρτηση της προσωπικότητάς του, του κύρους του, της πολιτικής του ακτινοβολίας καθώς και του τρόπου εκλογής του, της στενότερης ή ευρύτερης πολιτικής συναίνεσης που συνάντησε η ανάδειξή του στο αξίωμα.

Η έκταση της ρυθμιστικής εξουσίας του αρχηγού κράτους στην κοινοβουλευτική δημοκρατία δεν είναι τόσο συνάρτηση του γράμματος του Συντάγματος, όσο της πολιτικής πραγματικότητας και ιδίως της διάρθρωσης του πολιτικού και κομματικού συστήματος. Είναι αποδειγμένο ότι όπου ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας βρίσκεται αντιμέτωπος με μια συμπαγή και πειθαρχημένη κοινοβουλευτική πλειοψηφία, τα περιθώρια αντίδρασής του είναι μηδαμινά, οι ρυθμιστικές του αρμοδιότητες είναι δέσμιες. Είναι αναγκασμένος να ενεργεί καθημερινά ως διεκπεραιωτής της κυβερνητικής θέλησης.

Η εξουσία του βρίσκεται εξάλλου σε άμεση σχέση με τη σταθερότητα ή αστάθεια του πολιτικού και κομματικού συστήματος, καθώς και με την ένταση των πολιτικών και κοινωνικών αγώνων. Όσο καχεκτικό και ασταθές είναι το κομματικό σύστημα, τόσο ενισχυμένος εμφανίζεται ο ρόλος του αρχηγού του κράτους. Ενώ αντίθετα όσο το κομματικό σύστημα δείχνει ότι διαθέτει ικανότητα αυτορρύθμισης, όσο δηλαδή τα κόμματα μπορούν και συνεννοούνται μεταξύ τους και ρυθμίζουν μόνα τους τις σχέσεις τους, όσο κυβέρνηση και αντιπολίτευση βρίσκουν από μόνοι τους τρόπους συνδιαλλαγής και συνεννόησης τόσο ο ρόλος του Προέδρου της Δημοκρατίας εμφανίζεται περιθωριακός και οι ρυθμιστικές του αρμοδιότητες παίρνουν χαρακτήρα διεκπεραιωτικό των συμφωνιών και αποφάσεων των κομμάτων.

Στα κόμματα ανήκει άλλωστε, ουσιαστικά, και πρέπει να ανήκει, η πραγματική εξουσία ρύθμισης του πολιτικού συστήματος, και από τις συμπεριφορές και αποφάσεις τους εξαρτώνται οι σχέσεις των άμεσων οργάνων μεταξύ τους καθώς και η ομαλή λειτουργία του πολιτεύματος. Αλλά η ρυθμιστική τους αυτή εξουσία ασκείται πάντα διά του αρχηγού του κράτους, διαμεσολαβείται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, ο οποίος σε περιόδους πολιτικής αστάθειας, ή κρίσης αναλαμβάνει εκ των πραγμάτων να παίξει ρόλο εξισορροπητικό του συστήματος. Όταν τα κόμματα αποδεικνύονται ανίκανα να ρυθμίσουν τις μεταξύ τους σχέσεις και οι σχέσεις κυβέρνησης και αντιπολίτευσης εμφανίζονται τεταμένες διαταράσσοντας την ομαλή λειτουργία του πολιτεύματος, τότε αναφαίνεται η ανάγκη κάποιου τρίτου, ρυθμιστή ή διαιτητή, ο οποίος καλείται να αποκαταστήσει τη διαταραχθείσα ισορροπία και να ανεύρει τρόπους θεσμικής επίλυσης της διαφοράς.

Οι περίφημες άρα υπερεξουσίες του Προέδρου, στο μέτρο που ήταν ρυθμιστικές, δεν μεταφέρθηκαν στη Βουλή, όπως λέγεται, αλλά στα κόμματα και στην προκειμένη περίπτωση στα κομματικά επιτελεία της εκάστοτε κυβερνητικής πλειοψηφίας. Η

κατάργησή τους επομένως απαλλάσσει βέβαια το πολίτευμα από ενδεχόμενες συνταγματικές ανωμαλίες και περιττές πολιτειακές συγκρούσεις, δεν το καθιστά όμως άτρωτο από καταχρηστικές, ρυθμιστικού χαρακτήρα, παρεμβάσεις του κυβερνώντος κόμματος ή του αρχηγού του, ούτε εξαλείφει —πώς θα μπορούσε άλλωστε να το κάνει—τις πολιτικές εστίες συνταγματικής κρίσης.

Η αντιπαράθεση άλλωστε αρχηγού του κράτους και πρωθυπουργού, ανήκει σε άλλες εποχές και ήταν με τη σημερινή διάρθρωση των πολιτικών και κοινοβουλευτικών δυνάμεων εξωπραγματική. Η κυρίαρχη σήμερα πολιτική αντίθεση, εντοπίζεται στις σχέσεις κυβέρνησης-αντιπολίτευσης, πλειοψηφίας-μειοψηφίας. Το επίκεντρο της συνταγματικής ισορροπίας δεν βρίσκεται πλέον στην εκτελεστική εξουσία και στις σχέσεις της με τη νομοθετική ή στις σχέσεις αρχηγού του κράτους και πρωθυπουργού, έχει μετατοπιστεί οριστικά στο κομματικό σύστημα, στις σχέσεις των κομμάτων μεταξύ τους.

Η μετάθεση άρα του κύριου βάρους της ρυθμιστικής ευθύνης του πολιτεύματος από τον Πρόεδρο στον Πρωθυπουργό, έτσι όπως έχει πραγματοποιηθεί με την αναθεώρηση, δεν αποτελεί, ενόψει μάλιστα της δικομματικής διάρθρωσης των κοινοβουλευτικών δυνάμεων και του αρχηγικού χαρακτήρα των κομμάτων, την προσφορότερη για την ομαλή λειτουργία του πολιτεύματος επιλογή, έστω και αν εμφανίζεται ως η πλέον αρμόζουσα, από κοινοβουλευτική άποψη λύση. Περιέχει πάντως αρκετές αδυναμίες και προτρέπει σε πρωθυπουργοκεντρικό κοινοβουλευτισμό και κυβερνητικό αυταρχισμό.

Οι αδυναμίες και τα θετικά της αναθεώρησης

Η νέα διαρρύθμιση των θεσμών της διάλυσης της Βουλής και του διορισμού της κυβέρνησης, —λυδία λίθος και τα δύο του κοινοβουλευτικού συστήματος—είναι έντονα χρωματισμένη από τις παραστάσεις του πρόσφατου παρελθόντος και ιδίως από την τραυματική συνταγματική εμπειρία των ετών 1965-1967, αλλά και από την «ομαλή» κοινοβουλευτική πορεία της δεκαετίας 1975-1985 η οποία βασίστηκε κύρια στο σχηματισμό αυτοδύναμων μονοκομματικών κυβερνήσεων και σ' ένα σταδιακά αναπτυσσόμενο δικομματισμό. Η νέα διατύπωση των άρθρων 41, 37 και 38 διακατέχεται τόσο από το σύνδρομο του «αντιπροεδρισμού», όσο και από τη λογική των αυτοδύναμων μονοκομματικών κυβερνήσεων και των συμπαγών κοινοβουλευτικών πλειοψηφιών. Η δυνατότητα που έχει ρητά αναγνωριστεί στον Πρωθυπουργό και αρχηγό κόμματος που διαθέτει την απόλυτη πλειοψηφία των βουλευτών (38 § 1 εδ. 2) να προκαλεί με παραίτησή του πρόωρες εκλογές αποτελεί μία μόνο επιβεβαίωση των «πλειοψηφικών» κατά βάση προθέσεων του συντακτικού νομοθέτη και εναρμονίζεται απόλυτα προς τον «πλειοψηφικό κοινοβουλευτισμό», όπως έχει καθιερωθεί και λειτουργεί ανενόχλητα τα τελευταία χρόνια.

Με την αναθεώρηση του θεσμού της διάλυσης της Βουλής ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας χάνει και τυπικά τη δυνατότητα να διαλύει τη Βουλή με δική του απόφαση όταν αυτή βρίσκεται σε προφανή δυσαρμονία προς το λαϊκό αίσθημα. Καταργείται επομένως η καλούμενη «προεδρική» διάλυση της Βουλής η οποία έτσι όπως ήταν διαρρυθμισμένη στο άρθρο 41 § 1 Σ είχε έντονα αντιπλειοψηφικό χαρακτήρα. Με τη νέα διαρρύθμιση η πρωτοβουλία αλλά και η απόφαση της διάλυσης ανήκει ουσιαστικά στην κυβέρνηση, εκτός από την περίπτωση της αντικειμενικά διαπιστωμένης κυβερνητικής αστάθειας και της αδυναμίας σχηματισμού βιώσιμης κυβέρνησης, οπότε ο Πρόεδρος μπορεί να ενεργήσει με κάποια πρωτοβουλία και, περιορισμένη έστω, διακριτική ευχέρεια.

Η πιο αξιοσημείωτη καινοτομία της αναθεώρησης στο θέμα αυτό δεν αφορά πάντως το φορέα της σχετικής αρμοδιότητας ούτε τους λόγους διάλυσης, αλλά την κυβέρνηση που διεξάγει τις εκλογές. Οι λόγοι διάλυσης δεν διαφέρουν ουσιωδώς από την προϊσχύσασα ρύθμιση, ενώ η κυβέρνηση όχι μόνο διατηρεί αλλά και ενισχύει τις τυπικές δυνατότητες που είχε να προκαλέσει πρόωρες εκλογές. Αλλά το κρίσιμο θέμα που ανέκυψε κατά την αναθεώρηση δεν ήταν π ο ι ο ς αποφασίζει τη διάλυση της Βουλής ή για π ο ι ο υ ς λόγους θα μπορούσαν να διενεργηθούν πρόωρες εκλογές, αλλά π ο ι α κυβέρνηση τις διεξάγει. Στο σημείο αυτό η αναθεώρηση υπήρξε ιδιαίτερα προνοητική: πρόβλεψε για κάθε περίπτωση διάλυσης την κυβέρνηση που νομιμοποιείται να διενεργήσει τις εκλογές. Έτσι όταν π.χ. η διάλυση προκαλείται με παραίτηση της μονοκομματικής κυβέρνησης που έχει την εμπιστοσύνη της απόλυτης πλειοψηφίας των βουλευτών, τις εκλογές διενεργεί κυβέρνηση απ' όλα τα κόμματα, και, αν τούτο σταθεί αδύνατο, κυβέρνηση «υπηρεσιακή» με επικεφαλής έναν από τους Προέδρους των Ανωτάτων Δικαστηρίων (άρθρο 37 § 3 Σ).

Αυτή είναι κατά τη γνώμη μου η πιο αξιοσημείωτη καινοτομία που αφορά τη διάλυση της Βουλής, μια καινοτομία που βάραινε το συνταγματικό κείμενο με λεπτομέρειες που θα μπορούσαν ωστόσο να είχαν παραλειφθεί, αν αποδιδόταν μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στη δεκάχρονη συνταγματική πρακτική, η οποία είχε διαπλάσει κοινά αποδεκτές λύσεις, ικανές να αποτελέσουν οδηγό και για το μέλλον. Ο θεσμός των «εκλογικών» κυβερνήσεων αποτελεί πάντως ελληνική εφεύρεση και η συνταγματική νομιμοποίησή τους δεν τιμά και τόσο τα κοινοβουλευτικά μας ήθη.

Ο θεσμός των εκλογικών κυβερνήσεων «οικουμενικού» ή «υπηρεσιακού» χαρακτήρα προβλέπεται στο άρθρο 37 § 3 Σ το οποίο καθιερώνει και μιαν άλλη αξιομνημόνευτη καινοτομία που έχει σχέση με το θεσμό των διερευνητικών εντολών. Αν κανένα κόμμα δεν διαθέτει την απόλυτη πλειοψηφία των βουλευτών ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας είναι υποχρεωμένος να δώσει διερευνητική εντολή διαδοχικά και κατά τη σειρά της κοινοβουλευτικής τους δύναμης στους αρχηγούς των τριών μεγαλυτέρων κομμάτων για τη διακρίβωση της δυνατότητας σχηματισμού κυβέρνησης που να απολαμβάνει την εμπιστοσύνη της Βουλής. Η τυποποίηση αυτή δεσμεύει

βέβαια ουσιαστικά και οριοθετεί αντικειμενικά την αρμοδιότητα του Προέδρου της Δημοκρατίας ως προς το διορισμό Πρωθυπουργού, στενεύει όμως ασφυκτικά τα θεσμικά και χρονικά περιθώρια σχηματισμού κυβερνήσεων συμμαχικών, ιδίως πολυκομματικών, οι οποίες για να σχηματιστούν προϋποθέτουν επίπονες και συνήθως χρονοβόρες διαπραγματεύσεις που αφορούν τόσο τον μέλλοντα πρωθυπουργό όσο και την κατανομή των υπουργείων μεταξύ των κομμάτων.

Τέλος προβληματική θα πρέπει να θεωρηθεί η διάταξη του άρθρου 44 § 2 Σ που αφορά το θεσμό του δημοψηφίσματος. Οι προϋποθέσεις που προβλέπονται και για τα δύο είδη των δημοψηφισμάτων που καθιερώνονται (αυτό που αφορά τα «κρίσιμα εθνικά θέματα» και εκείνο που σχετίζεται με «σοβαρά κοινωνικά ζητήματα») είναι τέτοιες και τόσες που εξαιρετικά δύσκολα μπορούν να πληρωθούν. Το γεγονός εξάλλου ότι η διεξαγωγή τους εξαρτάται κυρίως από τη θέληση της κυβερνητικής πλειοψηφίας, καθιστά τόσο το «κοινωνικό» όσο και το «εθνικό» δημοψήφισμα πολιτικά ασύμφορη ή ανέφικτη λύση. Η μειοψηφία δεν έχει καμία δυνατότητα να προκαλέσει δημοψήφισμα αλλά ούτε και ο λαός, αφού απορρίφθηκαν οι προτάσεις προκήρυξης δημοψηφίσματος με λαϊκή πρωτοβουλία. Έτσι το δημοψήφισμα από προνόμιο του αρχηγού του κράτους μετατράπηκε σε ένα ακόμη όπλο εκφοβιστικό στα χέρια της κυβερνητικής πλειοψηφίας. Απωλέσθηκε έτσι μια μοναδική ευκαιρία να καθιερωθεί και στην Ελλάδα θεσμός ημιάμεσης δημοκρατίας. Η αρχή της πλειοψηφίας θριάμβευσε και πάλι στο όνομα ενός ιστορικά παρωχημένου και πολιτικά ανεδαφικού «αντιπροεδρισμού». Μόνο που και τη φορά αυτή δεν ηττήθηκε απλώς ο «προεδρισμός», αυτός ήταν ούτως ή άλλως ημιθανής, αποκλείσθηκε η δυνατότητα άμεσης έκφρασης του λαού και συμμετοχής του στη διαδικασία λήψης πολιτικών αποφάσεων.

Εκτός όμως από τη δυσμένεια που υποκρύπτουν τα άρθρα 41, 37 και 38 προς το «πολυκομματικό» κοινοβουλευτικό σύστημα καθώς και προς τις κυβερνήσεις συνεργασίας, η λεπτομερειακή και περιπτωσιολογική ρύθμιση που καθιερώνουν ενδέχεται να προκαλέσει συνταγματικές εμπλοκές και προβλήματα δυσλειτουργίας των θεσμών. Η ανελαστική διατύπωση τους δυσκολεύει πάντως αντί να διευκολύνει την προσαρμογή τους στις πολιτικές εξελίξεις ή τη λειτουργική αντιμετώπιση απρόβλεπτων πολιτικών καταστάσεων.

Η λεπτομερειακή αυτή ρύθμιση του θεσμού της διάλυσης της Βουλής και του διορισμού νέας κυβέρνησης, έγινε βέβαια για να αποτραπούν καταχρηστικές παρεμβάσεις του ρυθμιστή του πολιτεύματος στην πολιτική ζωή του τόπου, στην ουσία όμως οι διατάξεις αυτές μαρτυρούν μια συνταγματική δυσπιστία απέναντι στην ρυθμιστική ικανότητα των πολιτικών κομμάτων και ομολογούν έμμεσα την καχεξία και αστάθεια του πολιτικού και κομματικού συστήματος.

Ένα πράγμα είναι ωστόσο σίγουρο, ότι η επιτυχία της νέας διαρρύθμισης της εκτελεστικής εξουσίας δεν θα κριθεί τόσο από το γράμμα των νέων διατάξεων, όσο από τη στάση, την πολιτική σωφροσύνη και υπευθυνότητα του αρχηγού του κράτους και του πρωθυπουργού. Όπως ακριβώς και η ομαλή λειτουργία του πολιτεύματος δεν εξαρτάται τόσο από το κείμενο του Συντάγματος, όσο από τη συμπεριφορά των πολιτικών κομμάτων και την ένταση των πολιτικών και κοινωνικών αγώνων. Αυτό τουλάχιστον μας διδάσκει η πρόσφατη συνταγματική εμπειρία: η πρωτόγνωρη για τη συνταγματική μας ιστορία πολιτική ομαλότητα και κοινοβουλευτική σταθερότητα της τελευταίας δεκαετίας, δεν οφείλεται στο Σύνταγμα του 1975, αλλά στην μεταπολιτευτική πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα, καθώς και στην πολιτική συναίνεση που επιτεύχθηκε γύρω από τους κοινοβουλευτικούς θεσμούς.

Η πολιτική αυτή πραγματικότητα δεν δικαιολογούσε, και πάντως δεν επέβαλε ως επιτακτική ανάγκη, την αναθεώρηση του Συντάγματος της «προεδρευόμενης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας». Γι' αυτό και η δικαίωση της πολιτικής απόφασης για την αναθεώρηση θα κριθεί όχι από αυτό που ίσχυε πριν, αλλά από αυτό που θα ισχύσει μετά, όχι απ' αυτό που αποφεύχθηκε, ως ενδεχόμενος κίνδυνος, αλλά από την ουσιαστική αλλαγή που θα επέλθει στην πολιτική ζωή του τόπου, από τον εκδημοκρατισμό της πολιτικής και κομματικής ζωής που θα επιτευχθεί.

Η αναθεώρηση του 1986 θα κριθεί ακόμη απ' αυτό που παρέλειψε ή απέφυγε να πράξει, καθώς και από το τίμημα που πληρώθηκε για να πραγματοποιηθεί. Και το τίμημα δεν ήταν μικρό: α) νομιμοποιήθηκε έμμεσα και από τις πολιτικές δυνάμεις που το είχαν αρνηθεί το οικονομικό και κοινωνικό καθεστώς που κατοχύρωνε το Σύνταγμα του 1975 και β) μετατέθηκε στο απώτερο μέλλον, και στην καλλίτερη περίπτωση αναβλήθηκε για 7 (επτά) τουλάχιστον χρόνια, η προσαρμογή του καταστατικού χάρτη στις σύγχρονες κοινωνικές απαιτήσεις και η διεύρυνση των δημοκρατικών και κοινωνικών δικαιωμάτων του λαού.

Αλλά με όσο σκεπτικισμό και αν αντιμετωπίσει κανείς τις νέες συνταγματικές διαρρυθμίσεις οφείλει τουλάχιστον να αναγνωρίσει δύο αναμφισβήτητα θετικά σημεία: το πρώτο, αφορά την κατάργηση της αντικοινοβουλευτικής εξουσίας του Προέδρου να παύει την κυβέρνηση· επρόκειτο πράγματι για υπερεξουσία, η ενδεχόμενη άσκηση της οποίας εγκυμονούσε κινδύνους συνταγματικών ανωμαλιών. Το δεύτερο, αφορά τη μεταφορά του συνταγματικού κειμένου στη δημοτική γλώσσα.

Ο γλωσσικός εκσυγχρονισμός του Συντάγματος δεν φέρνει απλώς το συνταγματικό κείμενο πιο κοντά στο μέσο πολίτη, καθιερώνει και ένα υπόδειγμα δημοτικής νομικής γραφής συμβάλλοντας παράλληλα αποφασιστικά στην πιο εύπληπτη διατύπωση των νομικών νοημάτων. Με τη δημοσίευση του Συντάγματος στη δημοτική εκπορθείται και το τελευταίο οχυρό της καθαρεύουσας.

Και μια τελευταία παρατήρηση: Οι αναθεωρημένες διατάξεις του Συντάγματος μαζί με το αναθεωρημένο κείμενο στη δημοτική και καθαρεύουσα δημοσιεύ-

τηκαν στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως σε τρια διαδοχικά φύλλα (ΕτΚ Α', φ. 22 της 12ης Μαρτίου 1986, σ. 315-318, φ. 23 της 14 Μαρτίου 1986, σ. 319-350, και φ. 24 της 14ης Μαρτίου 1986, σ. 351-382) με παραγγελία του Προέδρου της Βουλής και όχι του Προέδρου της Δημοκρατίας. Είναι η πρώτη φορά στην ελληνική συνταγματική ιστορία που ο θεμελιώδης νόμος του κράτους δημοσιεύεται με τη φροντίδα του Προέδρου της Βουλής και όχι με εντολή του αρχηγού του κράτους.

Ο αποκλεισμός του αρχηγού του κράτους από την αναθεωρητική διαδικασία, που καθιερώθηκε από την εποχή της βασιλευόμενης δημοκρατίας, του στερεί βέβαια την εξουσία κύρωσης, είναι όμως πολύ αμφίβολο αν συνεπάγεται και την απάλειψη της εξουσίας έκδοσης, πολύ δε περισσότερο, και δημοσίευσης των ψηφισμάτων αναθεώρησης (Το θέμα αυτό αντιμετωπίστηκε από τη θεωρία και μάλιστα διεξοδικά, βλέπε Αρ. Μάνεση, Η αναθεώρησις του Συντάγματος, Θεσσαλονίκη, 1966, σ. 54-57). Διότι την εξουσία έκδοσης και δημοσίευσης των πιο σημαντικών πράξεων του κράτους, και ιδίως αυτών που έχουν αυξημένη ισχύ και αφορούν το σύνολο της έννομης τάξης, την αντλεί ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας από την ιδιότητα του αρχηγού του κράτους, εκπροσώπου της κρατικής ενότητας και συνέχειας, και του αρχηγού της εκτελεστικής εξουσίας, προϊσταμένου όλων των κρατικών υπηρεσιών. Οι πιο σημαντικές κρατικές αποφάσεις περιάπτονται τον τύπο της προεδρικής πράξης για λόγους ενιαίας και ομοιόμορφης εμφάνισής τους, καθώς και επίσημης διαβεβαίωσης της αυθεντικότητάς τους. Με την περιαφή του στερεότυπου αυτού τύπου ανάγονται όλες, και τυπικά στην ίδια πολιτική ενότητα.

Αλλά η προεδρική υπογραφή θα είχε και μιαν άλλη, το ίδιο συμβολική σημασία: θα αποτελούσε μια ενυπόγραφη επανεπιβεβαίωση του όρκου που είχε δώσει κατά την ανάληψη των καθηκόντων του ο «φύλακας του Συντάγματος και των Νόμων».

Αλλά όλα αυτά, έχουν για την εποχή μας, εποχή των εικόνων και των παραστάσεων περισσότερο συμβολική παρά νομική σημασία.

Στη συνέχεια δημοσιεύουμε τις αναθεωρημένες διατάξεις του Συντάγματος.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Έχοντας υπόψη:

α) Τα άρθρα 110 παρ. 5 του Συντάγματος και 150 του Κώδικα Οργανώσεως των Υπηρεσιών της Βουλής

β) Το από 6ης Μαρτίου 1986 Α' Ψήφισμα της ΣΤ' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων «ψήφιση, δημοσίευση και θέση σε ισχύ των αναθεωρημένων διατάξεων του Συντάγματος»

παραγγέλλουμε

Να δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως το κείμενο των αναθεωρημένων διατάξεων που τίθενται σε ισχύ με το Ψήφισμα αυτό, το οποίο έχει ως εξής:

«ΨΗΦΙΣΜΑ Α'

Ψήφιση, δημοσίευση και θέση σε ισχύ των αναθεωρημένων διατάξεων του Συντάγματος

Η ΣΤ' Αναθεωρητική Βουλή των Ελλήνων

έχοντας υπόψη:

1. το άρθρο 110 παρ. 5 του Συντάγματος,

2. την από 9 Μαρτίου 1985 πρόταση του Προέδρου και 160 Βουλευτών του Πανελλήνιου Σοσιαλιστικού Κινήματος προς τη Βουλή των Ελλήνων για αναθεώρηση ορισμένων διατάξεων του Συντάγματος,

3. την υπ' αριθ. 1630/1316 της 15 Μαρτίου 1985 απόφαση του Αναπληρωτή Προέδρου της Βουλής για τη συγκρότηση της Ειδικής Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Αναθεωρήσεως του Συντάγματος,

4. την από 28 Μαρτίου 1985 έκθεση της Ειδικής Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Αναθεωρήσεως του Συντάγματος προς τη Βουλή των Ελλήνων,

5. την από 3 Απριλίου 1985 πρόταση του Προέδρου και 93 Βουλευτών του Πανελλήνιου Σοσιαλιστικού Κινήματος για αναθεώρηση του άρθρου 32 παρ. 1 εδ. α' του Συντάγματος,

6. την από 6 Απριλίου και 7 Μαΐου 1985 απόφαση της Βουλής των Ελλήνων για την αναθεώρηση διατάξεων του Συντάγματος,

7. την υπ' αριθ. 5724/4163 της 7 Οκτωβρίου 1985 απόφαση του Προέδρου της Βουλής για τη συγκρότηση της Ειδικής Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Αναθεωρήσεως του Συντάγματος,

8. την από 10 Δεκεμβρίου 1985 Έκθεση της Ειδικής Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Αναθεωρήσεως του Συντάγματος προς τη Βουλή των Ελλήνων

Ψηφίζει

Α. Οι διατάξεις που αναθεωρούνται έχουν ως εξής:

«Άρθρον 32

1. Η εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας υπό της Βουλής ενεργείται διά ονομαστικής ψηφοφορίας και εις ειδικήν προς τούτο συνεδρίασιν, προσκαλουμένης υπό του Προέδρου της Βουλής ένα τουλάχιστον μήνα προ της λήξεως της θητείας του εν ενεργεία Προέδρου της Δημοκρατίας, κατά τα υπό του Κανονισμού αυτής οριζόμενα.

....

2. ... ...

3. ... ...

....

4. Μη επιτευχθείσης ουδέ κατά την τρίτην ψηφοφορίαν της μνησθείσης ηυξημένης πλειοψηφίας, διαλύεται η Βουλή εντός δεκαημέρου από ταύτης, προκηρυσσομένης εκλογής προς ανάδειξιν νέας Βουλής.

(Η δεύτερη περίοδος του πρώτου εδαφίου της ισχύουσας παρ. 4 διαγράφεται).

Η εκ των νέων εκλογών αναδεικνυομένη Βουλή, ευθύς μετά την συγκρότησιν αυτής εις σώμα, προβαίνει διά ονομαστικής ψηφοφορίας εις την εκλογήν Προέδρου της Δημοκρατίας διά της πλειοψηφίας των τριών πέμπτων του όλου αριθμού των βουλευτών.

....

5. ... ...

6. ... .

Ερμηνευτική δήλωσις

....

'Αρθρον 35

1. ... ...

Εν περιπτώσει απαλλαγής της Κυβερνήσεως των καθηκόντων της κατά το άρθρον 38 παρ. 1, αν ο Πρόεδρος αυτής δεν προσυπογράφη το οικείον διάταγμα, υπογράφεται τούτο υπό μόνου του Προέδρου της Δημοκρατίας.

2. Κατ' εξαίρεσιν δεν χρήζουν προσυπογραφής αι ακόλουθοι πράξεις:

α) Ο διορισμός Πρωθυπουργού.

β) Η ανάθεσις διερευνητικής εντολής κατά το άρθρον 37 παρ. 2, 3 και 4.

γ) Η διάλυσις της Βουλής κατά το άρθρον 32 παράγραφος 4 και κατά το άρθρον 41 παράγραφος 1, εάν δεν την προσυπογράψη ο Πρωθυπουργός και κατά το άρθρον 53 παράγραφος 1, εάν δεν την προσυπογράψη το Υπουργικόν Συμβούλιον.

δ) Η αναπομπή ψηφισθέντος υπό της Βουλής νομοσχεδίου ή προτάσεως νόμου κατά το άρθρον 42 παράγραφος 1.

ε) Ο διορισμός του προσωπικού των υπηρεσιών της Προεδρίας της Δημοκρατίας.

3. Το κατά το άρθρον 44 παράγραφος 2 διάταγμα προκηρύξεως δημοψηφίσματος διά νομοσχέδιον προσυπογράφεται υπό του Προέδρου της Βουλής.

'Αρθρον 37

1. ... ...

2. Πρωθυπουργός διορίζεται ο αρχηγός του κόμματος, το οποίον διαθέτει εις την Βουλήν την απόλυτον πλειοψηφίαν των εδρών. Εάν ουδέν κόμμα διαθέτη την απόλυτον πλειοψηφίαν, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας παρέχει διερευνητικήν εντολήν εις τον αρχηγόν του σχετικώς πλειοψηφούντος κόμματος προς διακρίβωσιν της δυνατότητος σχηματισμού κυβερνήσεως απολαυούσης της εμπιστοσύνης της Βουλής.

3. Μη διαπιστουμένης αυτής της δυνατότητος, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας παρέχει διερευνητικήν εντολήν εις τον αρχηγόν του δευτέρου εις κοινοβουλευτικήν δύναμιν κόμματος, εάν δε και αυτή αποβή ατελέσφορος, δίδει διερευνητικήν εντολήν εις τον αρχηγόν του τρίτου εις κοινοβουλευτικήν δύναμιν κόμματος. Εκάστη διερευνητική εντολή έχει ισχύν τριών ημερών. Εάν αι διερευνητικαί εντολαί αποβούν ατελέσφοροι, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας καλεί τους αρχηγούς, επιβεβαιουμένης δε της αδυναμίας σχηματισμού Κυβερνήσεως απολαυούσης της εμπιστοσύνης της Βουλής, επιδιώκει σχηματισμόν Κυβερνήσεως εξ όλων των κομμάτων της Βουλής προς διενέργειαν εκλογών, επί αποτυχίας δε αναθέτει τον σχηματισμόν Κυβερνήσεως της ευρυτέρας δυνατής αποδοχής προς διενέργειαν εκλογών εις τον Πρόεδρον του Συμβουλίου της Επικρατείας ή του Αρείου Πάγου ή του Ελεγκτικού Συνεδρίου και διαλύει την Βουλήν.

4. Εις τας περιπτώσεις κατά τας οποίας ανατίθεται, συμφώνως προς τας προηγουμένας παραγράφους, εντολή σχηματισμού Κυβερνήσεως ή διερευνητική εντολή εις αρχηγόν κόμματος, εάν το κόμμα δεν έχει αρχηγόν ή εκπρόσωπον, ή εάν ο αρχηγός ή ο εκπρόσωπος αυτού δεν εξελέγη βουλευτής, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δίδει την εντολήν εις τον προτεινόμενον υπό της κοινοβουλευτικής ομάδος του κόμματος. Η πρότασις δι' ανάθεσιν εντολής ενεργείται εντός τριημέρου από της υπό του Προέδρου της Βουλής, ή του αναπληρωτού του, ανακοινώσεως εις τον Πρόεδρον της Δημοκρατίας της δυνάμεως των κομμάτων εις την Βουλήν, η οποία γίνεται προ εκάστης αναθέσεως εντολής.

Ερμηνευτική δήλωσις:

Επί διερευνητικών εντολών, εάν κόμματα είναι ισοδύναμα εις βουλευτικάς έδρας προηγείται το λαβόν τας περισσοτέρας ψήφους κατά τας εκλογάς· νεοσχηματισθέν κόμμα με κοινοβουλευτικήν ομάδα, κατά τα οριζόμενα εις τον Κανονισμόν της Βουλής, έπεται του παλαιοτέρου με ίσον αριθμόν εδρών. Εις αμφοτέρας τας περιπτώσεις δεν παρέχονται διερευνητικαί εντολαί εις περισσότερα των τεσσάρων κομμάτων.

'Αρθρον 38

1. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας απαλλάσσει των καθηκόντων της την Κυβέρνησιν παραιτουμένην, ως και αν η Βουλή αποσύρη την εμπιστοσύνην της κατά το άρθρον 84.

Εις τας περιπτώσεις αυτάς εφαρμόζονται αναλόγως αι διατάξεις των παραγράφων 2, 3 και 4 του άρθρου 37.

Εάν ο Πρωθυπουργός της παραιτουμένης Κυβερνήσεως είναι αρχηγός ή εκπρόσωπος κόμματος διαθέτοντος την απόλυτον πλειοψηφίαν του συνόλου των βουλευτών, εφαρμόζεται αναλόγως η διάταξις του άρθρου 37, παράγραφος 3, εδάφιον γ'.

2. Εάν ο Πρωθυπουργός παραιτηθή ή εκλείψη, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας διορίζει Πρωθυπουργόν τον προτεινόμενον υπό της κοινοβουλευτικής ομάδος του κόμματος εις το οποίον ανήκει, η δε πρότασις διά Πρωθυπουργόν ενεργείται το βραδύτερον εντός τριημέρου. Μέχρι του διορισμού του νέου Πρωθυπουργού, τα καθήκοντα Πρωθυπουργού ασκεί ο πρώτος τη τάξει Αντιπρόεδρος ή Υπουργός.

Ερμηνευτική δήλωσις:

Η διάταξις της παραγράφου 2 εφαρμόζεται και εις περίπτωσιν αναπληρώσεως του Προέδρου της Δημοκρατίας κατά το άρθρον 34.

Άρθρον 39

Το άρθρον 39 καταργείται.

Άρθρον 41

1. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δύναται να διαλύση την Βουλήν, εάν έχουν παραιτηθή ή και καταψηφισθή παρ' αυτής δύο Κυβερνήσεις και η σύνθεσις αυτής δεν εξασφαλίζει κυβερνητικήν σταθερότητα. Αι εκλογαί ενεργούνται από την Κυβέρνησιν η οποία έχει την εμπιστοσύνην της διαλυομένης Βουλής. Εις πάσαν άλλην περίπτωσιν εφαρμόζεται αναλόγως το τρίτον εδάφιον της παραγράφου 3 του άρθρου 37.

2. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας διαλύει την Βουλήν, προτάσει της τυχούσης ψήφου εμπιστοσύνης Κυβερνήσεως, προς ανανέωσιν της λαϊκής εντολής προκειμένου να αντιμετωπισθή εξαιρετικής σημασίας εθνικόν θέμα. Αποκλείεται η διάλυσις της νέας Βουλής διά το αυτό θέμα.

3. ... ...

4. Βουλή εκλεγείσα μετά διάλυσιν της προηγουμένης δεν δύναται να διαλυθή προ της παρελεύσεως έτους από της ενάρξεως των εργασιών αυτής, εξαιρέσει των περιπτώσεων του άρθρου 37, παράγραφος 3 και της παραγράφου 1 του παρόντος.

5. ... ...

Ερμηνευτική δήλωσις:

«Εις πάσαν περίπτωσιν ανεξαιρέτως, το περί διαλύσεως της Βουλής διάταγμα πρέπει να διαλαμβάνη την προκήρυξιν εκλογών εντός τριάκοντα ημερών και την σύγκλησιν της νέας Βουλής εντός τριάκοντα ημερών από τούτων».

Άρθρον 42

1. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας εκδίδει και δημοσιεύει τους υπό της Βουλής ψηφισθέντας νόμους εντός μηνός από της ψηφίσεως αυτών. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δύναται, εντός της κατά το προηγούμενον εδάφιον προθεσμίας, να αναπέμψη εις την Βουλήν ψηφισθέν υπ' αυτής νομοσχέδιον, εκθέτων και τους λόγους της αναπομπής.

2. Πρότασις νόμου ή νομοσχέδιον αναπεμφθέν υπό του Προέδρου της Δημοκρατίας εις την Βουλήν εισάγεται εις την Ολομέλειαν αυτής, εάν δε επιψηφισθή και αύθις διά της απολύτου πλειοψηφίας του όλου αριθμού των βουλευτών, κατά την διαδικασίαν του άρθρου 76 παράγραφος 2, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας εκδίδει και δημοσιεύει τούτο υποχρεωτικώς εντός δέκα ημερών από της επιψηφίσεως αυτού.

Άρθρον 43

1. ... ...

2. ... ...

3. Η παράγραφος 3 καταργείται.

4. ... ...

5. ... ...

Άρθρον 44

1. ... ...

2. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας προκηρύσσει δια διατάγματος δημοψήφισμα επί κρισίμων εθνικών θεμάτων μετ' απόφασιν της απολύτου πλειοψηφίας του όλου αριθμού των βουλευτών, λαμβανομένην κατόπιν προτάσεως του Υπουργικού Συμβουλίου.

Δημοψήφισμα προκηρύσσεται υπό του Προέδρου της Δημοκρατίας διά διατάγματος και επί ψηφισμένων νομοσχεδίων ρυθμιζόντων σοβαρόν κοινωνικόν ζήτημα, εξαιρουμένων των δημοσιονομικών, εφ' όσον τούτο αποφασισθή υπό των τριών πέμπτων του συνόλου των βουλευτών, κατόπιν προτάσεως των δύο πέμπτων αυτού και ως ο Κανονισμός της Βουλής και νόμος διά την εφαρμογήν της παρούσης παραγράφου ορίζουν. Δεν εισάγονται κατά την αυτήν περίοδον της Βουλής περισσότεραι των δύο προτάσεων δημοψηφίσματος διά νομοσχέδιον.

Εάν νομοσχέδιον υπερψηφισθή, η προθεσμία του άρθρου 42 παράγραφος 1 άρχεται από της διεξαγωγής του δημοψηφίσματος.

3. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας εις όλως εξαιρετικάς περιστάσεις δύναται να απευθύνη προς τον λαόν διαγγέλματα μετά σύμφωνον γνώμην του Προέδρου της Κυβερνήσεως.

Τα διαγγέλματα προσυπογράφονται υπό του Πρωθυπουργού και δημοσιεύονται εις την Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Άρθρον 47

1. ... ...

2. ... ...

3. Αμνηστία παρέχεται μόνον επί πολιτικών εγκλημάτων διά νόμου ψηφιζομένου υπό της Ολομελείας της Βουλής διά πλειοψηφίας των τριών πέμπτων του όλου αριθμού των βουλευτών.

4. ... ...

Άρθρον 48

1. Εις περίπτωσιν πολέμου, επιστρατεύσεως λόγω εξωτερικών κινδύνων ή αμέσου απειλής της εθνικής

ασφαλείας, καθώς και εις περίπτωσιν εκδηλώσεως ενόπλου κινήματος προς ανατροπήν του δημοκρατικού πολιτεύματος, η Βουλή δι' αποφάσεώς της, λαμβανομένης μετά πρότασιν της Κυβερνήσεως, θέτει εις εφαρμογήν εις ολόκληρον την Επικράτειαν, ή εις τμήμα αυτής, τον νόμον περί καταστάσεως πολιορκίας, συνιστά εξαιρετικά δικαστήρια και αναστέλλει την ισχύν του συνόλου ή μέρους των διατάξεων των άρθρων 5 παράγραφος 4, 6, 8, 9, 11, 12 παράγραφοι 1 έως και 4, 14, 19, 22 παράγραφος 3, 23, 96 παράγραφος 4 και 97. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δημοσιεύει την απόφασιν της Βουλής.

Διά της αποφάσεως της Βουλής ορίζεται η διάρκεια ισχύος των επιβαλλομένων μέτρων, η οποία δεν δύναται να υπερβή τας δέκα πέντε ημέρας.

2. Εις περίπτωσιν απουσίας της Βουλής ή αντικειμενικής αδυναμίας εγκαίρου συγκλήσεως αυτής, τα κατά την προηγουμένην παράγραφον μέτρα λαμβάνονται διά προεδρικού διατάγματος, εκδιδομένου μετά πρότασιν του Υπουργικού Συμβουλίου. Το διάταγμα υποβάλλεται υπό της Κυβερνήσεως προς έγκρισιν εις την Βουλήν ευθύς ως καταστή δυνατή η σύγκλησίς της, ακόμη και εάν έληξεν η περίοδος αυτής ή έχη διαλυθή, και πάντως εντός δέκα πέντε ημερών το αργότερον.

3. Η διάρκεια των κατά τας προηγουμένας παραγράφους μέτρων δύναται να παρατείνεται ανά δεκαπενθήμερον, μόνο με προηγουμένην απόφασιν της Βουλής, η οποία συγκαλείται ακόμη και αν έχη λήξει η περίοδος αυτής ή έχη διαλυθή.

4. Τα κατά τας προηγουμένας παραγράφους μέτρα αίρονται αυτοδικαίως με την λήξιν των κατά τας παραγράφους 1, 2 και 3 προθεσμιών, εφ' όσον δεν παρατείνονται κατόπιν αποφάσεως της Βουλής, εις πάσαν δε περίπτωσιν με την λήξιν του πολέμου, εφ' όσον επεβλήθησαν συνεπεία τούτου.

5. Από της θέσεως εις ισχύν των κατά τας προηγουμένας παραγράφους μέτρων δύναται, διά την αντιμετώπισιν επειγουσών αναγκών ή διά την ταχυτέραν αποκατάστασιν της λειτουργίας των συνταγματικών θεσμών, να εκδίδωνται πράξεις νομοθετικού περιεχομένου υπό του Προέδρου της Δημοκρατίας μετά πρότασιν της Κυβερνήσεως. Αύται υποβάλλονται προς κύρωσιν εις την Βουλήν εντός δέκα πέντε ημερών από της συγκλήσεως της Βουλής εις σύνοδον, εάν δε δεν υποβληθούν εις την Βουλήν εντός των ανωτέρω προθεσμιών, ή δεν εγκριθούν υπ' αυτής εντός δέκα πέντε ημερών από της υποβολής των, αποβάλλουν εφ' εξής την ισχύν των. Ο νόμος περί καταστάσεως πολιορκίας δεν δύναται να τροποποιηθή κατά την διάρκειαν της εφαρμογής του.

6. Αι κατά τας παραγράφους 2 και 3 αποφάσεις της Βουλής λαμβάνονται διά της πλειοψηφίας του συνολικού αριθμού των βουλευτών, η δε της παραγράφου 1 διά της πλειοψηφίας των τριών πέμπτων του συνολικού αριθμού των βουλευτών. Η Βουλή αποφασίζει εις μίαν μόνον συνεδρίασιν.

7. Καθ' όλην την διάρκειαν εφαρμογής των κατά το παρόν άρθρον μέτρων καταστάσεως ανάγκης ισχύουν αυτοδικαίως και αι διατάξεις των άρθρων 61 και 62 του Συντάγματος, ακόμη και αν διελύθη η Βουλή ή έληξεν η περίοδος αυτής».

Β. Ο Πρόεδρος της Βουλής να υπογράψει και να δημοσιεύσει το παρόν Ψήφισμα και το κείμενο του Συντάγματος με τις αναθεωρημένες διατάξεις.

Γ. Το Ψήφισμα αυτό ισχύει από τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Αθήνα, 6 Μαρτίου 1986»

Αθήνα, 12 Μαρτίου 1986
Ο Πρόεδρος της Βουλής
ΓΙΑΝΝΗΣ Ν. ΑΔΕΥΡΑΣ